

Maarifçi realizm dövrü

**Azərbaycan uşaq dramaturgiyasının inkişafında
Abdulla Şaiqin rolu**

Sevinc Rəsulova

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi. Bakı Şəhəri üzrə Təhsil İdarəsi.
Azərbaycan.

E-mail: rasulova.s@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0003-1070-6069>

Annotasiya. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının təşəkkül və ilkin inkişaf mərhələsi XIX əsrin ikinci yarısı və XX əsrin əvvəllərinə təsadüf edir. Həmin dövr həm də uşaq ədəbiyyatımızın maarifçi-realist mərhələsidir. Bu dövrdə mütərəqqi fikirli milli ziyalılarımız, yazıçı, şair və pedaqoqlarımız uşaq ədəbiyyatının yaradılması və yüksəlişi uğrunda fədakar mübarizə aparmışlar. Uşaqlar üçün müxtəlif mövzularda və janrlarda bir sıra dəyərli bədii nümunələr yaratmışlar. XX əsrin onuncu illərinin lap başlanğıcından Azərbaycan uşaq dramaturgiyası yaranmağa başlayır. Poeziya və nəsr kimi uşaq pyesləri də maarifçi-realist düşüncənin təsiri altında yüksəliş tapır. Məqalədə uşaq dramaturgiyamızın ilk nümunələrindən danışılır. Bu nümunələr çoxistiqamətli mövzu, ideya və obrazlar aləminə malikdir. Həmin nümunələrin müəllifləri A. Şaiq, A. Səhhət, M. Hacıbababəyov, R. Əfəndizadə, A. İsrailbəyov və A. Mirzəzadədir. Məqalədə, əsasən uşaq dramaturgiyası nümunələri üzərində dayanmışıq. Daha dəqiq, müsbət mənəvi-əxlaqi keyfiyyətləri təbliğ edən A. Şaiqin uşaq pyeslərindən söz açmış və həmin əsərləri təhlilə cəlb etməyə çalışmışıq. Təhlil zamanı mümkün qədər ümumiləşdir-mələr aparmağa, ideya-məzmun və sənətkarlıq cəhətdən daha əhəmiyyətli görünən əsərləri diqqət mərkəzində saxlamağa səy göstərmişik.

Açar sözlər: uşaq ədəbiyyatı, maarifçi-realizm, uşaq pyesləri, alleqoriya

<http://dx.doi.org/10.29228/edu.187>

Məqaləyə istinad: Rəsulova S. (2020) *Azərbaycan uşaq dramaturgiyasının inkişafında*

Abdulla Şaiqin rolu. "Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı", № 1, səh. 69-75

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 08.05.2020; qəbul edilib – 30.05.2020

**The role of Abdullah Shaig in the development
of the Azerbaijani children's dramaturgy**

Sevinj Rasulova

Ministry of Education of the Republic of Azerbaijan.

Baku City Education Department. Azerbaijan.

E-mail: rasulova.s@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0003-1070-6069>

Abstract. The stage of education and early development of Azerbaijani children's literature coincides with the second half of the 19th century and the beginning of the 20th century. This period is also a stage in the enlightenment – realism of Azerbaijani children's literature. During this period, our progressive national intellectuals, writers, poets and teachers fought

selflessly for the creation and development of children's literature. They created a number of valuable literary works for children on various topics and genres. From the beginning of the twentieth century, the first examples of children's drama began to appear. Like poetry and prose, children's plays also flourished under the influence of enlightening realistic ideology and thinking. The article describes the first examples of Azerbaijani children's drama. These examples are multifaceted in terms of themes, ideas and the world of images. The authors of these examples are A. Shaig, A. Sahhat, M. Hajibababeyov, R. Afendizade, A. Israfilbeyov and A. Mirzazade. In the article, we mainly focus on examples of children's drama. More precisely, we focused on A. Shaig's children's plays promoting positive moral qualities and tried to analyze these works. In the course of the analysis, we sought to make as many generalizations as possible and keep in the spotlight those works that are important in terms of ideas, content and craftsmanship.

Keywords: children's literature, enlightenment-realism, children's plays, allegory

<http://dx.doi.org/10.29228/edu.187>

To cite this article: Rasulova S. (2020) *The role of Abdullah Shaig in the development of the Azerbaijani children's dramaturgy*. "Azerbaijan Literature Studies", Issue I, pp. 69-75
Article history: received – 08.05.2020; accepted – 30.05.2020

Giriş / Introduction

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı XIX əsrin II yarısı və XX əsrin əvvəlləri hər üç ədəbi növə – lirik, epik və dramatik növlərə təmsil olunur. Həmin ədəbi növlər içərisində ilkin olaraq pərvəriş təpənə poeziya, yəni lirik növdür. Çox keçmədən "kiçiklər üçün" nəsrin ilk örnəkləri meydana çıxır, tədricən kəmiyyət və keyfiyyət baxımından daha da zənginləşir. Bir bədii təfəkkür xəzinəsi kimi özünü təsdiq edir. Nəhayət, XX əsrin onuncu illərinin başlanğıcından uşaq dramaturgiyası cürcür boy atır. Poeziya və nəsr kimi uşaq pyesləri də maarifli-realist məfkurə və düşüncə tərzinin təsiri altında yüksəlmiş tapır.

Əsas hissə / Main part

XX əsrin onuncu illərində uşaq dramaturgiyamızın bir neçə nümunəsi yaranır. Etiraf etməliyə ki, XIX-XX əsrlərin hədəflərində, yəni Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının təşəkkül və ilkin inkişaf mərhələsində "kiçiklər üçün" yazılan dramatik əsərlər istər kəmiyyət, istərsə də keyfiyyət baxımından poeziya və nəsr qədər uğur qazana bilməmişdir. Başqa sözlə, bir dövrdə ərsəyə gələn uşaq pyeslərinin sayı heç də çox deyil. Həmin azsayılı örnəklər içərisində də bədii siqlət və keyfiyyət baxımından daha səviyyəli olanları A. Şaiq və A. Səhhətin "balacalar üçün" pyesləridir.

Uşaq ədəbiyyatımızın qüdrətli və məhsuldar qələm sahiblərindən olan pədaqog-sənətkar A. Şaiq "kiçiklərdən ötrü" beş dram əsəri qələmə almışdır: "Gözəl bahar" (1910); "İntiqamçı xoruz" (1912); "Ürək tikmək, yaxud qurban bayramı" (1911-1912); "Çoban" (1913); "Danışan kukla" adlı bir səhnə əsəri də yazmışdır. Azərbaycan Dövlət Universitetinin yaradılması münasibətilə qələmə alınmış bu əsər, təəssüf ki, natamamdır. Müəllif onu sonralar genişləndirmək və tamamlaşdırmaq istəmiş, hətta onun planını da cızmışdır. Pyesin adını isə dəyişdirib "Siqətlər" ("Şikəstlər") qoymaq niyyətində olmuşdur. Ancaq nə üçüncü həmin niyyətini başa çatdırmamışdır.

A. Şaiqin "Gözəl bahar" pyesinin ilk variantı 1910-cu ildə yazılmışdır. Bununla da yazıçı Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində uşaq dramaturgiyasının bünövrə daşını qoymuşdur. Pyesin ilk variantı bir pərdədən ibarət idi. Müəllif 1912-ci ildə əsər üzərində yenidən işləyərək ona bir pərdə də əlavə etmiş və elə həmin ildə pyesi "Cocuqlara və xanım qızlara iki pərdədə mənzum teatro" qey-

di ilə ayrıca kitabça halında çap etdirmişdir. "Sonralar ədəb əsər üzərində yenidən işləmiş və son üçüncü pərdəni pyesə əlavə etmişdir". "Ədəbi tamaşa" adı altında 1913-cü ildə (№ 57) "Kaspi" qəzetində nəşr edilmiş resenziyadan bəlli olur ki, "əsrin ilk variantı ilə sonrakı variantlar arasında fərq olmuşdur" [2, s.645].

F. Kəçərlili "Gözəl bahar"ın ilk variantını əlyazmasından oxumuş və əsəri bəyənmişdir. O, A. Şaiqə ünvanladığı 14 iyun 1911-ci il tarixli məktubunda pyesi təqdir etmiş və hətta ondan gözəl operetta çıxma biləcəyini söyləmişdi. Firdun bəy bu münasibətlə öz məktubunda yazırdı: "Qızlara bir pərdədə "Bahar xanım" ünvanında yazdığınız mənzumə bəd deyil. Ondən yaxşı operetta əmələ gələr. Keçən sənə mən Tiflisdə padşahlıq teatrında bunun mislini gördüm... Sizin yazdığınız hekayə dəxi də gözəldir və belə zənn edirəm ki, ondan gözəl operetta çıxar. Bu barədə Uzeyir Hacıbəyov ilə məsləhət ediniz" [3, s.406-407].

Sənətkar bu mənzum pyesin mətni əsasında uşaq operasının librettosunu da yazmışdır. Müsisiq mədəniyyətimizin tarixində balalar üçün ilk opera librettosu olan həmin mətn hal-hazırda A. Şaiqin arxivində saxlanılır. Yazıldığı illərdə "Gözəl bahar" məktəb əsərləri tərəfindən dəfələrlə tamaşaya qoyulmuşdur. Uğurla keçən bələ tamaşalardan birini H. Zərdəbinin həyat yoldaşı, Bakıdakı qız məktəbinin müdiri Həlifə xanım Məlikova – Abayeva hazırlamışdı. Tamaşa son dərəcə müvəffəqiyyətlə keçmişdi.

Cabbar Məmmədşadə də A. Şaiqə yazdığı 8 fevral 1912-ci il tarixli məktubunda kitab halında çap olunan "Gözəl bahar" əsərinin meydana gəlməsindən hədsiz dərəcədə məmnun qaldığını bildirmişdi: "Gözəl bahar"ı oxuyandan sonra nə qədər nə qədər sevindirəcəksiniz! Heç bilirsinizmi bu xırdaca kitabçanız ilə millət balalarını nə qədər sevindirəcəksiniz!" [3, s.428]. Müəllif əsərə bəzi lazımı əlavələr etməklə bağlı müəyyən məsləhətlər də verən C. Məmmədşadə bu cür bədii örnəklər ərsəyə gətirməyi millətə və millət balalarına xidmət kimi dəyərləndirir.

"Gözəl bahar" üç pərdədən ibarət mənzum alleqorik pyesdir. Əsərin fabulası qış və bahar arasındakı mübarizəyə həsr olunmuşdur. Pyes ilk baxışda milli dilə balalarını üçün qələmə alınmış gözəl bir söz sənəti abidəsidir. Lakin buradakı mətləb və qayə yalnız təbiət hadisələri ilə məhdudlaşmır. Bələ ki, zahirən əsərdəki bütün hadisə və obrazlar təbiətə əlaqədardır. Amma arxa planda müəllif ciddi ictimai məsələlərə də toxunur. Həm də həmin ictimai mətləbi təbiət hadisələri və obrazları ilə elə ustahlıqla qovuşdurur ki, kiçik yaşlı tamaşaçı və oxucu müəllifin alt qatında demək istədiyini çətinlik çəkmədən başa düşür. Deyilən sosial mətləb zülmə ədalət, qarənliqlə işiğin, çirkinliklə gözəlliyin, bədxahlıqla xeyirxahlığın toqquşmasıdır. Əsərdə mənfii yükün və xarakterin daşıyıcıları Qış və onun tərəfdarları, müsibət əmalın, səciyyənin təmsilçiləri isə Bahar və onun həmməsəkləridir. Pyesdə Dursun, Aslan, Pəri, Nazlı kimi bir neçə uşaq surəti iştirak etsə də, onların mövqeyi epizodkiddir. Əsas obrazlar isə alleqorik səciyyə daşıyır. Qışın tərəfdarları Boran, Külək və Bulud, Baharın tərəfdarları isə Günəş, Su, Torpaq, Qaranquş, Bülbül, habelə müxtəlif güllər (Qızılqul, Qorənfil, Sünbül və s.) və heyvanlardır (Kəpənək, Durna, Qırqovul, Turac, Arı, Kəkkik və s.). Əsərin birinci pərdəsində Külək və Bulud Qışın əsgərləri rolunda çıxış etsə də, sonradan həqiqəti dərk edir və Baharın tərəfinə keçirlər. Göründüyü kimi, pyesdə Baharın, yəni gözəlliyin, xeyrin, ədalətin tərəfdarları daha çoxdur. Sonda məğlub Qışın yanında yalnız onun övladı Boranı görürük. Deməli, pisliyin, bədxahlığın, şərin tərəfini tutanlar daha azdır. Müəllif zikir olunan mənzərə ilə kiçik oxucu və tamaşaçılarına məhz bu həqiqəti sadə, aydın, maraqlı, cazibədar, uşaqlardan ötrü anlaşılıqlı hadisələrin fonunda verir.

Əsərdəki konflikt Qışla Bahar arasındadır. Süjetin və hadisələrin gedişatı bu iki əks varlığın mübarizəsinə həsr olunmuşdur. Birinci səhnə Qışın – zülmün fəxrətlə öyünməsi ilə başlayır.

Qışam, mənim böyük adım, sanım var;

Qardan, buzdan iliyim var, qanım var... [2, s.317-318]

Boran, Ayaz, Bulud, Külək kimi təbiət varlıqları Qışa kömək edib, onun qulluğunda dursalar da, Qış daimi duruş gətirə bilmir. Qaranquş Yazın öz əsgərləri ilə (Su, Torpaq və Günəşlə) döyüş üçün yaxınlaşdığıni xəbər verir. Çox keçmədən döyüş baş verir və Qış məğlub olub qadır.

Əsərin ikinci pərdəsi şən, şux, əməya, işə-güçə çağırış motivli oynaq bir nəğmə ilə başlayır:

*Oyan, oyan, ey insan!
Dəyişdi artıq zaman...
Yox oldu Qış, Boran, Qar;
Parıldayır xoş Bahar... [2, s.322].*

Göründüyü kimi, şeirdə həm nikbin bir əhvali-ruhiyyə, şən ovqat, həm də insana, onun zəhmət və bacarığına böyük bir inam vardır. Müəllif nümunə verdiyimiz bu nəğmədə belə bir ideya ifadə edir: insan əzəmətli və şərafəlidir, yer üzündəki hər şey onun üçündür, insan yer üzünün hökəmrandır.

Biz əvvəlcə Qışın dili ilə verilən şeirlə bu nəğmənin heca və ritminə də diqqət yetirək. Qışın dilindən deyilən şeir 11 hecalı, bu nəğmə isə 7 hecalı misralardan ibarətdir. Birinci şeir ləngərlı, ahəngə daha ciddi, ikinci şeir isə daha oynaq, yüngül və melodikdir. Bu, o deməkdir ki, sənətkar hər bir məqama uyğun şeir və nəğmədən məharətlə yararlanmağı bacarır. Bu, pyesin daha təsirli və yaddaqalan olmasını şərtləndirən mühüm sənətkarlıq amili kimi diqqəti cəlb edir.

İkinci pərdədə Qaranquşun, Bülbülün, uşaqların şən, şux nəğmələri, sözləri eşidilir. Külək və Bulud Baharın daha gözəl, xeyirli olduğunu anlayıb onun tərəfinə keçirlər. İstər bu pərdədə, istərsə də əsər boyu müəllif xalq ədəbiyyatı elementlərindən-sənəmlərdən, qodu-qodudan ustalıqla faydalanır. Əlbəttə, folklorun yerli-yerində bəhrələnmə "Gözəl bahar" a bir uşaq əsəri kimi uğur və mükəmməllik aşılayır. Pyesdə maraqlı, yumorla müşayiət olunan Günəşlə Boranın döyüş səhnələri də vardır.

İkinci pərdənin sonunda bütün iştirakçıların bir yerdə oxuduqları "Can, gülüm, can, can!" şeiri həm Baharın qələbə müjdesini, həm əsərin ideyasını, həm də pyesdəki hadisələrin nikbin ovqatını dolğun şəkildə ifadə edir.

"Gözəl bahar"ın üçüncü pərdəsində bütün müsbət obrazlar bir məkana yığışırlar. Qaranquş münsif rolunda çıxış edərək bir-bir Bülbülə, Günəşə, Küləyə, Torpağa, Suya söz verir. Bunlar Bahar haqqında tərənnüm nitqi söyləyirlər. Sonra isə onlar Bahar və onun gözəlliyi ilə bağlı "Adı gözəl" adlanan maraqlı, əyləncəli bir oyun qururlar.

Umumiyyətlə, "Gözəl bahar"da həm hadisələrin gedişatı, həm obrazların əhvali-ruhiyyəsi, həm də final şən, ləğəhli, könüləcan və nikbindir. Bu əlamət əsərin dil-üslub sistemində, poetik ahəngində də özünü aşkar şəkildə büruzə verir. Pyesin finali da nikbin bir ovqatla başa çatır. Belə bir sonluq xeyrin şər, azadlığın irtica, ədalətin zülm üzərində qələbəsini şərtləndirir. Əsərin sonunda hamının dilindən vətənpərvərlik, doğma yurda məhəbbət duyğulu misralar verilir.

"Gözəl bahar" ideya-məzmun və personajların daşdığı rəmzi funksiyaya görə simvolik bir əsərdir.

A.Şaiqin 1912-ci ildə qələmə aldığı "Çoban" adlı uşaq pyesi nəsrli yazılmış və ilk dəfə 1913-cü ildə (№ 9, 10) "Məktəb" jurnalında dərc edilmişdir. İki pərdədən ibarət pyes ruscadan iqtibasdır. Əlyazmasında müəllif onu "Xəbərci kağız" adlandırmışdır. Yumoristik məzmunlu "Çoban"da süjet savadsızlığın və avamlığın gülməli nəticəsi əsasında qurulmuşdur.

Müəllifin əsas məqsədi çoban Dursunun təmsalında savadsızlığın, avamlığın və cahilliyin mahiyyətini gülməli hadisələr fonunda oxucuya göstərməkdir. Ədib balacalar üçün qələmə aldığı bu əsərdə yumoristik vasitədən uğurla istifadə etmişdir. Belə ki, avam Dursun onun əməllərini kağızın Pəri xanımına çatdırmasını əsl cadu, sehr hesab edir və deyir: "Bu kağızın da dili varmış!.. Görünür ki, bizim xanımlar, ağalar da azca aşın duzu deyildir. Bir parça kağız ilə danışırlar..." [2, s.344].

Pyesin əsas qəyəsi əsərin sonunda Pəri xanımın Dursuna dediyi bu sözlərdə öz təcəssümünü tapır: "Yazı, pozu bilmək çox gözəl şeydir. İnsanın əqlini, kamalını, biliyini artırır, insanı xoşbəxt edir..." [2, s.344]. Bu sözlərdə yazıcının maarifçilik ideali aydın şəkildə özünü büruzə verir.

A.Şaiqin "İntiqamçı xoruz" pyesi 1912-ci ildə qələmə alınmış, lakin uzun illər çap olunmamış, ədibin arxivində əlyazması və makina yazısı şəklində saxlanılmışdır. Əsər ilk dəfə 1972-ci il-

də sənətkarın əsərlərinin beş cildlik külliyyatının III cildinə daxil edilmişdir. Pyesin avtoqraf nüsxəsinin ilk səhifəsində belə bir qeyd vardır: "Yazan: Abdulla Şaiq. İnqilabçı xoruz. Ruscadan iqtibas. İki pərdəli cocuq dramı" [2, s.645]. Bu qeyddən aydın olur ki, iki pərdədən ibarət bu "cocuq dramını" müəllif ruscadan iqtibas etmişdir. Pyes nəsrli yazılmışdır, lakin mətnin içərisində iki yerdə mətləblə bağlı şeir parçaları da verilir. Yuxarıdakı qeyddə ədib əvvəlcə əsərin adını "İnqilabçı xoruz" kimi göstərmiş, sonra onun üzərindən xətt çəkib üstündən "İntiqamçı xoruz" yazmışdır.

"İntiqamçı xoruz" ictimai-inqilabi mövzulu əsərdir. Bununla ilk dəfə ədib belə bir mövzunu uşaq dramaturgiyamıza gətirir. Məlumdur ki, pyesin yazıldığı dövr, daha doğrusu, 1905-1907-ci illərdə baş verən Birinci rus inqilabından sonrakı illər imperiya daxilində azadlıq, hurriyyət və istiqlalçılıq ideyalının coşğun şəkildə aldığı tarixi dövrdür. Belə bir mövzu və ideyaya A.Şaiq "Gözəl bahar"da müəyyən qədər, yəni simvolik şəkildə toxunmuşdu. "İntiqamçı xoruz"da isə mövzu və ideya aşkar surətdə, birbaşa sosial ədalətsizliyə, zülmə, "ictimai yuxarılar"ın hakimiyyətinə qarşı inqilabi etiraz və çıxış şəklində qoyulur. Buradakı intiqamçı xoruz zülmə məruz qalan "ictimai aşağılar"ın hakim sifəti qarşı inqilabi münasibət və mübarizəsinin rəmzidir. Həm də bu mübarizə məzlum sifətinin, ixtiyarlı zümrə üzərində qələbəsi ilə başa çatır. Məzlum mübarizə yolunda zalıma qələbə çalır, zəfər qazanır. Müəllif bu ideyanı məktəblilərin dili ilə deyilən şərqli ifadə edir. İstər bu şərqlə, istərsə də pyesdəki hadisələrin diktə etdiyi məntiqli sənətkar böyükdə olan nəslə inqilabi fikir, zülmə və ədalətsizliyə qarşı mübarizə əzmi aşılayır. Umumiyyətlə, "İntiqamçı xoruz" bay-mülkədar, burjuva-sahibkar ağalığına və istismarına qarşı yazılmış maraqlı bir uşaq pyesidir.

A.Şaiqin digər bir uşaq dramı "Ürək tikmək, yaxud qurban bayramı" adlı bərpərdəli mənzum pyesidir. Müəllif 1912-ci ildə nəşr etdirdiyi "Gözəl bahar" adlı pyesinin sonunda o vaxta qədər yazdığı dərslük və bədii əsərlərinin siyahısını verir. Bu əsərlərin bir qismi onun çap olunmayan əsərləridir. Həmin siyahıda "Ürək tikmək, yaxud qurban bayramı" mənzum dramının da adı vardır. Bu o deməkdir ki, 1912-ci ildə artıq əsər yazılmışdır. Ədib onu 1913-cü ildə əyazca kitabçaya həlində nəşr etdirmişdir. Sonradan onun üzərində yenidən işləmiş, bəzi dəyişikliklər etmiş və əsəri ikinci dəfə çap etdirmək istəmiş, lakin bu məqsədə nail ola bilməmişdir.

Mövzusu məişətdən götürülmüş əsərin süjeti xeyirxahlıq, kərəmət və onun doğurduğu sevinc motivi üzərində qurulmuşdur. Hadisələr bir günün çərçivəsində-Qurban bayramında cərəyan edir. Əhvalatlar mövzu obyektini kimi götürülmüş çoban Kərimin yoxsul və kiçik bir ailəsi ilə bağlı verilir. Maddi cəhətdən imkanlı adamlar qurban kəsir, ailə üzvlərini təzə paltarlar alırlar. Lakin Kərim kişi yoxsul olduğundan buna imkanı yoxdur. Onun və arvadı Nazhının da urayından keçir ki, Allahın bu xoş günündə qurban kəssinlər, övladları – on yaşlı oğlu Aslan və səkkiz yaşlı qızı Fatuya təzə paltarlar alıb onları sevindirsinlər. Amma bunun mümkün olmadığını görüb dərddə-qəmə batır, mənəvi sıxıntı keçirirlər. Onların övladları bəy uşaqları Dursun və Zeynəbin təzə paltar geyindiyini görüb xiffət, həsəd çəkirlər. Analarından bunun səbəbini soruşurlar. Nazlı isə onlara izah edir ki, Dursunla Zeynəbin atası varlıdır. Kərimin isə buna imkanı yoxdur. Övladlarının nisgil, həsrət içərisində olduğunu görən çarəsis Nazlı Allaha yalvarır, ondan kömək istəyir.

Xoş keçmədən Allah bu ailəni mənəvi sıxıntıdan qurtarır. Kərimin varlı qardaşı Rüstəm həm kəsmək üçün onlara qurbanlıq heyvan gətirir, həm də aldığı təzə libasları Aslanla və Fatuya verir. Mənzərə tamamilə dəyişir, ailə üzvlərinin əhvali-ruhiyyəsi yüksəlir. İztirab və kədərini yefini sevinc, şənlik əvəz edir. Beləliklə, əsər nikbin bir ovqatla yekunlaşır. Yazıcı Rüstəmin xeyirxahlığını, saxavətini şərfəli bir insanlıq əməli kimi təqdir edir. Onu Allah-təalının əziz bayramında əsl "ürək tikmək", qəlbləri sevindirmək nümunəsi kimi dəyərləndirir.

A.Şaiqin tədqiqatçısı Y.İsmayılov yazır: "Əsərin məhdud cəhəti bundan ibarətdir ki, varlı qardaş uşaqlara paltar, bir qoyun gətirib onları sınıq ürəyini tikir, bununla sanki hər şey həll olunub qurtarır. Ailə üzvlərinin dərddə unudulur, çöhrəsi gülür, qırışığı açılır..." [1, s.176]. Əlbəttə, həyatın reallığında belə bir ailənin sıxıntısı göstərilən mənzərədə ancaq müvəqqəti olaraq aradan qalır. Arxa planda bu sıxıntıların davam edəcəyi bəllidir. Ancaq burada müəllifin məqsədi nikbin fi-nalla kiçik oxucu və tamaşaçıların qəlbini, ruhunu şadlandırməkdir.

A Şaiqin uşaq dramlarından biri də "Danışan kukla"dır. 1913-cü ildə ruscadan təbdil edilmiş bu pyes nəsrədir. Müəllif əsərin üzərində sonrakı illərdə yenidən işləmiş, ona bəzi dəyişikliklər etmiş və 1916-cı ildə (№1, 2, 3) "Məktəb" jurnalında çap etdirmişdir.

"Danışan kukla"da cəmiyyətin fəvqünə qalxmış hökmdar ailəsi, onun rəiyyəyə münasibəti və bu münasibətin qeyri-insani müstəvidə qararlaşması ucbatından şah qızının məhkum olduğu faciəli vəziyyət problemi qoyulmuşdur. Həmcə yığcam olan pyesdə əsas hadisələr kiçik yaşlı Şahzadə xanımın ətrafında cərəyan edir. Ailənin tək övladı olan Şahzadə xanımın ətrafında ata-anasından, dayə və xidmətçidən başqa heç kəs yoxdur. Şah qızı olduğundan valideynləri qızın kiminləsə oynamasına icazə vermirlər. Nəticədə kiçik Şahzadə qız danır, özünə yoldaş axtarır. Əvvəl padşah və onun zövcəsi qızlarının ağlayaraq "danışan kukla" istəməsinin səbəbini anlaya bilmirlər. Xidmətçi ilə padşah arvadı arasında ideyanın, açılmasına xidmət edən bir dialoq baş verir. Şahzadə qızı sakitləşməkdən ötrü onun yanına bir rəiyyət qızı – "danışan kukla" gətirirlər. Şahzadə qızın xoşbəxt dəqiqələri çox az çəkir. Şahzadənin tərbiyəsinə pis təsir göstərəcəyi düşüncəsilə rəiyyət qızını ondan uzaqlaşdırırlar. Şahzadə qız nə qədər azizlənsə, naz-nemət içərisində böyüdü də, mə-nən xoşbəxt deyil. Sənətkar demək istəyir ki, fərdin xoşbəxtliyi cəmiyyətə, ictimai mühitə bağlıdır.

A Şaiq 1948-ci ildə S.S.Axundovun "Qaraca qız" hekayəsinin süjeti əsasında eyni adlı bir uşaq dramı yazmışdır. Təəssüf ki, sənətkarın uşaq pyesləri tədqiqatçıların diqqətindən kənar qalmışdır. "A Şaiq və uşaq ədəbiyyatı" mövzusunda toxunan tədqiqatçılar bir qayda olaraq onun "kiçiklər üçün" poeziya və nəsrindən söhbət açmış, uşaq pyeslərinə isə ya toxunmamış, ya da bir-iki abzas həcmində mülahizələrlə kifayətlənmişlər.

Nəticə / Conclusion

XX əsrin əvvəllərində uşaqlar üçün qələmə alınan bir neçə pyes uşaq dramaturgiyamızın bünövrə daşı kimi qiymətlidir. Mövzu, ideya, obrazlar aləmi və sənətkarlıq baxımından həmin əsərlər içərisində bu gün üçün də əhəmiyyətini itirməyən dəyərli nümunələr vardır.

Ədəbiyyat / References

1. İsmayilov Y.M. Abdulla Şaiqin həyat və yaradıcılığı. Y.M.İsmayilov. Bakı, Azərneşr, 1962.
2. Şaiq A.T. Əsərləri: (5 cildə). A.T.Şaiq. Bakı, Azərneşr, c.3. 1972.
3. Şaiq A.T. Əsərləri: (5 cildə). A.T.Şaiq. Bakı, Yazıçı, c.5. 1978.

Роль Абдуллы Шаига в развитии азербайджанской детской драматургии

Севиндж Расулова

Министерство Образования Азербайджанской Республики.

Департамент образования города Баку. Азербайджан.

E-mail: rasulova.s@mail.ru

Резюме. Стадия образования и раннее развитие азербайджанской детской литературы совпадает со второй половиной XIX века и началом XX века. Этот период также является этапом просветительского реализма нашей детской литературы. В этот период наши прогрессивные национальные интеллектуалы, писатели, поэты и педагоги самоотверженно боролись за создание и развитие детской литературы. Они создали ряд ценных литературных произведений для детей на различные темы и жанры. В начале XX века стали

появляться первые примеры детской драмы. Подобно поэзии и прозе, детские пьесы также процветали под влиянием просветительской реалистической детской драматургии. В статье рассказывается о первых примерах азербайджанской реалистической детской драматургии. Эти образцы являются многогранными с точки зрения темы, идеи и мира образов. Авторами этих примеров являются А.Шаиг, А.Сахат, М.Гаджибабабеков, Р.Эфендизаде, А.Исрафилюбеков и А.Мирзазаде. Статья в основном сосредоточена на примерах детской драмы. Точнее, на детских пьесах А.Шаига, пропагандирующих положительные нравственные качества, на попытке проанализировать эти произведения. В ходе анализа было стремление сделать как можно больше обобщений и держать в центре внимания те произведения, которые имеют важное значение с точки зрения идей, содержания и мастерства.

Ключевые слова: детская литература, просветительский реализм, детские пьесы, аллегория